

УДК: 2-423.4+2-673.5
DOI: 10.17721/sofia.2022.20.10

М. І. Нестерова, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-5784-4704
e-mail: mnesterova95@ukr.net

СВОБОДА СОВІСТІ: СУТНІСТЬ І НОВІ КОНТЕКСТУАЛЬНІ СМИСЛИ

Розглянуто різні підходи до проблеми свободи совісті. Унаслідок сформованих підходів визначено, що сутність дослідницьких настанов щодо свободи совісті переважно була виражена в моделі відношення "релігійна організація-людина-держава". Провідною її ідеєю можна вважати поєднання двох дискурсивних напрямів осмислення свободи совісті, які безпосередньо пов'язані між собою, – правового та аксіологічного. Крізь призму різноманітних підходів, що співвідносяться з сучасними науковими дискурсами, запропоновано нові контекстуальні реалії, у межах яких свобода совісті змінює смислові нюанси, реалізуючись у просторі релігійної безпеки, у якій уможлиблюється вільне сповідання віри кожною людиною у межах свободи функціонування релігійних організацій. Підкреслено, що на сутнісні особливості свободи совісті впливають, по-перше, особисті чинники (світогляд, релігійні традиції тощо); по-друге, конфесійні та міжконфесійні комунікативні практики (як у межах однієї конфесії, так і на міжконфесійному рівні); по-третє, інституційні "зрізи" (взаємодії в процесах інституціоналізації), по-четверте, державно-владні повноваження (дотримання законів, урахування міжнародного досвіду, недопущення зловживання релігією тощо). Їх концептуалізація ґрунтується на екзистенційно-правовій домінії, яка значною мірою визначає зміст та основні структурно-смислові аспекти їх наукового дискурсу. Фактично ствердження й актуалізація цього дискурсу відбулася на основі синтезу вітчизняної релігієзнавчо-правової традиції і загальноєвропейських гуманістично-правових візій. Зроблено висновок, що такий синтез уможлиблює осмислення свободи совісті не лише як світоглядної цінності, але і як стратегії імплементації релігійної безпеки, завдяки якій полегшується протистояння зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Ключові слова: законодавчі документи, свобода совісті, релігійна безпека, релігійна свобода, право на свободу, толерантність, вектори свободи совісті.

Сьогоднішні реалії змінюють ритм життя сучасної людини, спонукають до переформатування її смислових цінностей та тих екзистенціалів, які потребують якісних та інноваційних рішень, що визначають пріоритети сучасного наукового дискурсу. Однією з таких проблем, яка безпосередньо пов'язана з питаннями духовного світу людини, її віри, взаємодії зі спільнотою та державою, є питання свободи совісті та віросповідань, державно-конфесійних відносин – цілий спектр взаємопов'язаних аспектів, які стосуються релігії, її функціональних можливостей у конкретному соціумі, від яких залежить реалізація прав та свобод особистості. Безперечно, проблеми свободи совісті, свободи релігії є сьогодні одними із найбільш актуальних у суспільному закордонному та вітчизняному релігієзнавстві та загальному гуманітарному дискурсі.

В останні десятиліття значною мірою активізувалася увага наукової спільноти як вітчизняних, так і закордонних дослідників щодо теоретичної та практичної площини, пов'язаної з питаннями свободи совісті та свободи віросповідань. Якщо розглядати їх крізь призму глобалізаційних процесів, суспільних трансформацій, прагнення до утвердження вільного, справедливого життя людей та спільнот, а також доволі значного загострення проблем, що пов'язані з формуванням світоглядно-смислового складника життєдіяльності людини – релігії, віри, церкви, то соціологічне дослідження, яке було проведене Центром Разумкова з 22 вересня до 1 жовтня 2022 року включно засвідчило, що "Церкві довіряють близько 70 % українців. Її рівень довіри є дуже високим порівняно з іншими соціальними інститутами і залишається доволі стабільним. У 2020 році рівень довіри до Церкви також був 70 %" [4].

Наразі в сучасному світі превалює тенденція до утвердження загальних гуманістичних цінностей людства. Глобалізаційні процеси зумовлюють потребу в конкретному визначенні понятійного апарату духовної, культурної сфер, а також їх відповідне закріплення у правовому термінологічному апараті. Багатогранність свободи совісті, релігійної свободи засвідчують різнобічність цих феноменів і виключає можливість їх "єдино правильного"

визначення. Однак теоретична і практична потреба розкриття сутності цих феноменів потребує певної конкретизації, що вимагає їх "точок" перетину з явищем релігійної безпеки. Саме завдяки останній порушується питання не тільки про межі людської свободи, а й констатується можливість трансформації інтенцій свободи поведінки індивіда, його морально-етичної царини.

Питанням свободи совісті та свободи віросповідань присвячений значний масив наукової літератури, міжнародні конференції та семінари. Значну увагу приділяють зазначеній темі вітчизняні науковці та закордонні дослідники. Проблеми свободи совісті досліджують: В. Єленський, В. Бондаренко, М. Бабій, А. Колодний, О. Предко, Л. Филипович, Л. Конотоп, П. Яроцький, М. Хайдарова та інші.

Загалом нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері релігії охоплює широкий спектр правових актів, які, за критерієм походження, поділяють на три категорії. При цьому першу групу становитимуть міжнародно-правові акти, другу – Конституція і закони України, третю – підзаконні акти органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Основним захисником прав особи в європейських країнах є Рада Європи, відповідно до статуту якої передбачено, що членство в цій організації може бути тільки за умови, якщо та чи інша країна дотримується принципів верховенства права, гарантує та забезпечує основні права і свободи кожної людини, яка перебуває під її юрисдикцією. Значним досягненням Ради Європи стало прийняття 4 листопада 1950 року (м. Рим) Європейської конвенції з прав людини.

У всіх наступних Міжнародних правових актах (Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань 1981 р.; Підсумковий документ Віденської зустрічі 1989 р.; Паризька хартія для нової Європи 1990 р.) під час звернення до проблем світоглядних свобод уже незмінно живиться вислів: свобода думки, совісті, релігії й переконань.

Україна, яка є членом міжнародної спільноти, звісно ж, приєдналася до всіх цих угод. Наша країна не лише реалізує у своїй державній політиці універсальні

положення цих документів, впроваджує міжнародні стандарти в норми свого законодавства, а й бере на себе європейські зобов'язання, які характеризуються глибшою правовою визначеністю. Це дає змогу нашій країні вибудувати свою політику в релігійній сфері, спираючись на найкращі традиції європейської нормативно-правової бази.

Одним із перших законодавчих актів України після здобуття її державної незалежності був закон "Про свободу совісті й релігійні організації" (23 квітня 1991 р.) [1]. Безперечно, цей закон відіграв значну роль у процесі регламентації параметрів взаємодії між релігійними організаціями та державою, а також безпосередньо між релігійними спільнотами. Однак за більше ніж тридцять років демократичний за своєю суттю (що визнано в цілому світі) закон потребує певного доопрацювання, урахування тих новітніх реалій, які відбулися як у світському, так і релігійному просторі України. У 2018 р. відповідно до Указу Президента України від 22.01.2016 № 17 та розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 298 в Україні відзначалося 100-річчя держоргану у справах релігій. Власне, сьогодні – це Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. В історії Української Держави держорган у справах релігій нараховує понад сторічну історію діяльності, у якій можна виокремити такі періоди: по-перше, період Українських Урядів (1917–1920); по-друге, період Радянської влади (1920–1991); по-третє, період незалежності України (1991 р. – до сьогодні).

До речі, саме закон "Про свободу совісті й релігійні організації" [1] забезпечує соціальну справедливість, захист прав і законних інтересів громадян незалежно від їхнього ставлення до релігії; визначає обов'язки держави стосовно релігійних організацій, а також обов'язки релігійних організацій перед державою та суспільством. Не викликає сумнівів, що цей закон гарантує встановлення сприятливих умов для розвитку суспільної моралі, громадянської злагоди й співробітництва людей незалежно від їхнього світогляду або віросповідання. Згідно з цим законом громадяни мають право вивчати релігійні вчення індивідуально або разом з іншими, вільно обираючи мову вивчення.

Проблеми із забезпеченням прав на свободу релігії й релігійних переконань часто пов'язані з політичним контекстом, характером політичних режимів і рівнем суспільного розвитку. Однією з головних функцій демократичного суспільства є забезпечення недоторканності свободи людини, яка виступає головною цінністю цивілізованого світу. Недотримання зазначених принципів розглядається як одне із загрозливих явищ національній безпеці, яке ставить під загрозу всі позитивні досягнення у правовій сфері. На думку багатьох дослідників, і ми повністю її розділяємо, свобода совісті – універсальна категорія; нею повинна користуватись кожна людина, члени традиційних і нових релігійних спільнот, великі чи малі громади. Право мати чи приймати релігію, переконання за власним вибором, яке також включає право змінювати свою релігію чи переконання, не може піддаватись ніяким обмеженням і воно затверджено правовими документами багатьох країн. Розвивати та вдосконалювати правові системи, зокрема й у релігійній сфері, це один з основних напрямів державної діяльності із забезпечення гарантій щодо безпекових питань та існування інших прав і свобод людини як особи та громадянина.

Однак нові реалії вносять певні корективи й у релігійний простір. Варто зазначити, що коронавірусна пан-

демія активізувала зміни відносин державної влади з релігійними організаціями не лише в Україні, але й у всьому світі. Релігійні організації опинилися у скрутному становищі – між загрозою повного припинення діяльності та проблемами можливої її трансформації. Це призвело до введення часткових обмежень на відвідування богослужіння, акцентування уваги на тому, що релігійні організації не можуть повністю відмовитися від своєї діяльності. Саме тому ми можемо розглядати це явище не лише як певну загрозу, але і як виклик усім сферам суспільного життя. Якщо взяти до уваги вітчизняні православні конфесії, то вони, як і загалом інші релігійні організації, опинилися під загрозою повноцінного здійснення богослужіння та появою нових форм комунікації між духовенством та вірянами. У свою чергу, це зумовило низку суперечливих рішень та спірних питань щодо правомірності деяких обмежень діяльності різних релігійних конфесій та організацій. Тому й цілком слушно є думка дослідників щодо пандемії, яка, з одного боку, "стає фактором, який виступає загрозою для суспільства загалом і релігійних організацій зокрема, а з іншого – виявляється викликом, каталізатором для потенційних змін у функціонуванні конфесій у тій чи іншій країні, спричиняє конструювання нового досвіду, змінює адаптивні можливості людини, розширює її смислові контексти в плані зміцнення і подолання кризових ситуацій" [9, с. 46].

Визначаючи свободу совісті, більшість авторів акцентують увагу на її правових аспектах, посилаючись на 35 статтю Конституції України ("кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова" [2]); аксіологічні аспекти, зазначаючи, що цей феномен є "загальнолюдською цінністю, що співвідноситься з глибинними основами буття людини, охоплює своїм змістом широку сферу духовного життя особи, у якій вона самовивчається і самореалізується, відображає умови, за яких можливе вільне духовне становлення, розвиток особистості, утвердження її суверенітету, вільного вибору цінностей, завізованого власною совістю" [6]. Нам імпує підхід до визначення свободи совісті М. Бабія, котрий указував на основні методологічні настанови дослідження цього феномену. "Перший важливий методологічний постулат полягає в тому, що свобода совісті є одним із найважливіших структурних сегментів свободи... Друге. Свобода совісті нерозривно пов'язана з духовністю, яка є її основою... Третє. Одна з важливих у методологічному плані позицій у площині предметного поля дослідження свободи совісті – як у філософії, так і в релігієзнавстві – це експлікація її суб'єкта, тобто особистості. Свобода совісті людини – це передусім свобода совісті конкретної особистості, це певною мірою її атрибутивна якість. Тому саме поняття "особистості" (а воно багатоаспектне) у площині дослідження проблеми свободи совісті є центральним" [3, с. 10–11]. У цьому контексті також важливо підкреслити значущість духовності як того конструкту, завдяки якому відбувається самоактуалізація та самоствердження людини, вибудова, самоконструювання її життєвих установок, оскільки "духовність – це здатність

суб'єкта вільно діяти щодо власного життя, це певна стратегія та соціальні стереотипи поведінки" [10, р. 76].

Однак, коли ми говоримо про свободу совісті, то варто пам'ятати, що це не просто поєднання двох понять. Відомо, щоб вивчити ціле, у ньому виокремлюють простіші складники і лише потім досліджують його. У нашому випадку окремі частини цілого (свобода і совість) за своєю сутністю не дають можливості повного осягнення цілого (свободи совісті). Зауважимо у цьому зв'язку, що своєрідність загальнометодологічного підходу до означеної проблеми полягає не просто в механічному поєднанні складових елементів поняття "свободи совісті", а в їх діалектичній взаємодії з урахуванням того, що загальне завжди виявляє себе в конкретному. Ціле є складнішим за просту суму його структурних компонентів. Унікальність цього цілого (свободи совісті) зумовлена не тільки багатоаспектністю його вияву, а і взаємодії з іншими поняттями та категоріями, зокрема такими, як "свобода думки", "свобода слова", "свобода переконань", а також взаємопов'язаності "свободи совісті" і понять, що розкривають її релігієзнавчу сутність: "віротерпимість", "свобода релігії" (свобода релігійної совісті), "свобода віросповідань", "свобода в релігії".

Підкреслюючи відносну самостійність зазначених понять, варто наголосити на неподільній єдності їх як стосовно теоретичного змісту, так і до явищ та процесів індивідуального та суспільного буття. Свобода як така і свобода віросповідань завжди реалізуються у конкретному соціумі, у конкретні часи його існування.

Свобода совісті й свобода релігії належать у незалежній Україні до фундаментальних цінностей суспільного життя, які характеризують не лише повноцінне функціонування релігійних інституцій, але й правові, суспільно-політичні, економічні можливості та гарантії для вільного релігійного самовизначення її громадян. Загалом українська модель релігійно-правових відносин є досить зваженою і послідовною, особливо порівняно з багатьма іншими, відомими на сьогодні, моделями в країнах Заходу і Сходу. Зокрема, в оприлюднених доповідях державного Департаменту США про релігійну свободу за останні роки зазначається, що Україна не лише проголосила релігійну свободу, а й загалом забезпечує її чинність у житті суспільства.

Варто навести приклади деяких країн щодо політики у сфері різних рівнів свободи. Наприклад, у першій поправці до Конституції США зазначається, що кожна людина в Сполучених Штатах має право сповідувати власну релігію або не сповідувати жодної релігії. Засновники країни, які самі мали різне релігійне походження, знали, що найкращий спосіб захистити свободу віросповідання – це не допустити владу до релігії. Тому вони створили Першу поправку, щоб гарантувати відокремлення церкви від держави. Ця фундаментальна свобода є головною причиною того, чому США вдалося уникнути багатьох релігійних конфліктів. Положення про заснування Першої поправки забороняє уряд будь-яким чином заохочувати або пропагувати ("стверджувати") релігію. Ось чому в США не має офіційної релігії. Це означає, що держава не може надавати фінансову підтримку жодній релігії. Причому також уряд не може покарати людину через її релігійні переконання.

За останні роки на долю людства випало чимало випробувань, що торкнулися не лише фізичного, а й духовного здоров'я кожного, проблеми виживання та існування цивілізації. Зазвичай будь-які кризові ситуації впливають на всі сфери буття, приміром, "коронавірусна пандемія", "похитнувши" сьогоднішню цивілізацію та

змінивши міждержавні та міжособистісні стосунки, ввела безпрецедентні обмежувальні заходи та, обмеживши конституційне право людини на свободу віросповідання та пересування, переформатувала її життєдіяльність у інформаційний та віртуальний простір, актуалізувала традиційно трагічний дискурс кризової доби [7, с. 5]. Надто, що повномасштабна війна, яку розпочала Росія проти України, поставила на порядок денний питання національної безпеки України, збереження її державності та цивілізаційної суб'єктності. Власне, Україна опинилася перед низкою релігійних викликів, одним із яких став "релігійний фронт", у якому значна роль належала Московській патріархії. Її спікери виступали релігійними апологетами війни, закликали до застосування військової сили, маніпулятивно виправдовуючи воєнну агресію. У такій ситуації знову виривають на поверхню та набувають нового значення питання дотримання права людини на свободу совісті, віросповідань, переконань. Причому права і свободи людини не залежать від соціально-економічного устрою держави та рівня її розвитку – вони повинні надаватися кожній людині й гарантуватися Конституцією країни та національним законодавством.

Принципово важливо наголосити, що в міжнародних правових документах використовується термін "право на свободу". Не право на вираження і слово, не право на об'єднання, не право на зібрання, не право на релігію чи переконання, а право на свободу слова, зібрання, переконання, свободу релігії. Власне, ідеться про те, що право на об'єднання, зібрання чи релігію має забезпечувати держава. Держава забезпечує ці права і встановлює правила користування ними. Отже, термін "право на свободу" означає наявність гарантій невторгання з боку держави.

В основі багатьох проблем у релігійній сфері лежать концептуальні уявлення про зміст права на свободу релігії чи переконань і того, як держава має ці права забезпечувати й захищати. Практика показує, що часто цілі досягаються засобами, які вмішуються в саму суть права на свободу, позбавляючи його значною мірою свого змісту. Це створює атмосферу розбіжностей, конфліктності й підвищує ризики радикалізації. Тому дотримання і захист прав людини у сфері свободи релігії чи переконань – важливе питання внутрішньої політики кожної держави й предмет особливої уваги всієї міжнародної спільноти.

У багатьох випадках у національному законодавстві країн, а також в правозастосовній практиці право на свободу релігії чи віросповідань, незважаючи на конструкцію конституційно-правових норм, які визначають, що "кожен має право на свободу совісті", розглядається не як індивідуальне, а як колективне право, як право створювати релігійні об'єднання і займатись релігійною діяльністю. Ця інтерпретація, яка не відповідає міжнародним стандартам і міжнародного розуміння права, призводить до того, що формується спеціальне галузеве "релігійне" законодавство, яке містить цілу низку обмежень, які не відповідають міжнародно визнаним принципам прав людини.

Якщо говорити про питання правового статусу релігійних спільнот у сучасних демократіях, то воно стосується не лише прав віруючої частини населення, але і тих його представників, котрі не сповідують жодних релігійних переконань. Правовий статус релігійних організацій та його законодавча регламентація – це маркери усвідомлення державою ролі та місця релігійних організацій у суспільстві та меж їхньої автономії. Сам же пра-

вовий статус визначає правосуб'єктність релігійних організацій, що значним чином впливає на їхню діяльність, яка регламентується відповідно до законодавчих рішень. Саме тому розвиток новітніх, послідовних та цілісних моделей законодавчого врегулювання правового статусу держави постає винятково необхідним.

Загалом міжнародне законодавство встановлює основоположні стандарти права на свободу совісті та принципи здійснення державами їхніх політик у цій сфері, а національні законодавства, втілюючи у своїх нормах ці міжнародні стандарти й принципи, конкретизують їх, що й визначає особливості здійснення державами національних політик у сфері релігії.

Свобода думки та сумління, як і свобода мати або приймати релігію чи віру за власним вибором, є недоторканною за будь-яких обставин. Нікого не можна примусити розкрити свої думки чи свою належність до певної релігії або переконання. Натомість свобода сповідувати свою релігію чи переконання, приватно або прилюдно, одноосібно або спільно з іншими, усе ж підлягає певним обмеженням. Вона охоплює широке коло релігієзнавчих проблем, серед яких: ритуальні й церемоніальні акти, а також пов'язані з ними практичні дії, наприклад, будівництво місць поклоніння, використання ритуальних формул та об'єктів, демонстрація релігійних символів, дотримання свят і днів відпочинку або особливих приписів щодо їжі, особливий одяг або головні убори, ритуали, пов'язані з певними етапами життя, і використання особливої мови. Свобода обирати релігійних провідників, священників та вчителів, засновувати семінарії чи релігійні школи, а також готувати й розповсюджувати релігійні тексти та публікації стосується практики й навчання релігії або переконань.

Поняття "переконання" і "релігія" слід тлумачити достатньо широко. Відправною точкою для визначення сфери застосування свободи релігії чи переконань має бути самоідентифікація релігії чи переконань, хоча державні органи, безсумнівно, володіють певною компетенцією із застосування деяких об'єктивних, формальних критеріїв для визначення застосовності цих понять у конкретних випадках. Адже існує велике різноманіття релігій і переконань. Таким чином, свобода релігії чи переконань застосовується не лише до традиційних релігій чи до релігій, які за своїми формальними характеристиками чи практиками аналогічні до традиційних релігій. Свобода релігії захищає теїстичні, неатеїстичні й атеїстичні переконання, а також право не сповідувати ніякої релігії чи переконань.

Захист свободи релігії чи переконань передбачає наявність колективного аспекту, який дозволяє сповідувати релігію чи переконання спільно з іншими й публічним порядком. Для цього потрібна підтримка на національному рівні.

За умови, коли релігія активно використовується як зброя гібридної війни, а релігійні інститути – як її інструменти, перед Українською державою постає двоєдине завдання усунення ризиків у цій сфері, які реально загрожують релігійній безпеці як складника національної безпеки.

Однак, "вводячи" свободу совісті в контекст релігійної безпеки, ми враховуємо весь спектр сутнісних ознак, властивостей "толерантності", зокрема: терпіння щодо іншої людини або явища; готовність і здатність без протесту сприймати особистість; доброзичливе й стримане ставлення до іншого; повага свободи іншого; великодушність до іншого; поблажливість співчуття, прихильність до іншого; заперечення воро-

жнечі, антипатії або ненависті загалом; морально-практична орієнтація на взаємоповагу, свідому відмову від зверхності, обмеження прав і гідності Іншого тощо. Таким чином, поліваріативне тлумачення поняття "толерантність" вказує на неоднозначність, багатоглибкість, багатовимірність, гетерогенність сутності цього феномену, оскільки воно відкриває можливість проаналізувати екзистенційний вимір у різних сферах життєдіяльності людини, на різних рівнях її існування та функціонування у певних інституціях.

Релігійна безпека – це стратегія захисту, збереження, забезпечення збалансованості розвитку та успішного протистояння зовнішнім і внутрішнім загрозам. Цивілізаційну суб'єктність недостатньо досягти, її потрібно зберегти й розвинути в умовах різноманітних викликів та загроз. У цьому контексті свободу совісті можна розглядати у двох різних напрямках: по-перше, як маркер, завдяки якому можна стверджувати про здатність суспільства відповідати вимогам громадянського суспільства, його цінностям; по-друге, як чинник забезпечення людської гідності, її пріоритетних настанов.

Як забезпечити стратегію запобігання різним загрозам та викликам? Спробуємо відповісти на це запитання, виокремивши ті стратегічні вектори, які забезпечать реалізацію свободи совісті як на особистісному, так і на інституційному рівні. По-перше, це україноцентризм як та вісь, на яку "нанизуються" українські цінності та українські візії. До речі, "переважна настанова" української громадянської ідентичності та смисли української належності стали важливою основою консолідації та масового опору українського суспільства російській військовій агресії. До того ж українці, які в багатьох опитуваннях часто виявляли високу критичність до владної політики та недовіру до владних інституцій, у ситуації війни суттєво змінили своє ставлення до держави, вже практично сприймаючи її як цінність" [8, с. 27]. По-друге, важливим є утвердження релігійної свободи та плюральної різноманітності релігійного життя, а, по-третє, "утвердження відкритості наявних в Україні релігій, коли та чи інша релігійна система не замикається на своїй традиції, а відкрита для спілкування із іншими інституціями як секулярного, так і релігійного світу" [5, с. 19]; по-четверте, сприяння у поширенні та актуалізації різних форматів комунікативних практик як в системі "релігійні організації-держава-особистість", так і на міжнародному рівні; по-п'яте, забезпечення та дотримання правових свобод та гарантій функціонування релігійних організацій; по-шосте, забезпечення рівності в мережево-інформаційному просторі та запобігання інструментального використання релігії в політичних цілях.

Таким чином, свобода совісті як здатність особистості визначатися щодо різних світоглядних парадигм, керуючись власною совістю та певними правовими та ціннісними установками, які не суперечать національній безпеці країни, включає такі рівні: особистісний (визначається ідентифікацією людини, світоглядом, її "Я"-концепцією, що включає фізичні, психологічні, матеріальні характеристики); конфесійний та міжконфесійний (фокусується на стосунках як у межах певної конфесії, так і в міжконфесійному полі), інституційний (характеризується взаємодією як релігійної, так і нерелігійної людини з різними інституціями), державно-правовий (корегується владним і правовим полем, що виражається і регламентується нормативно-правовими документами).

Список використаних джерел

1. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України // Відомості Верховної Ради УРСР (БВР). 1991. № 25, ст. 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (БВР)*. 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Бабій М. Ю. Свобода совісті та свобода релігії: теоретичний аспект // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. 2014. № 2(2). С. 10–14.
4. Якобчук А. Довіра до церкви залишається на тому ж рівні – кому довіряють українці у часи війни. *Слово про слово: Християнська газета*. 31 Жовтня, 2022. URL: <https://slovoproslovo.info/dovira-do-tserkvi-zalishaetsya-na-tomu-zh-rivni-komu-doviryayut-ukraintsi-u-chasi-viyni>
5. Колодний А. М., Филипович Л. О. Концепція релігійної безпеки: методологічні підходи академічного релігієзнавства // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. № 2(16). 2020. С. 19–23.
6. Лешан В. Ю. Основи релігієзнавства : підручник. Чернівці : Рута, 2005. 304 с. URL: <https://subject.com.ua/philosophy/religion/32.html>
7. Предко О. І. Вступ // Релігійна безпека в Україні в умовах коронавірусної пандемії : монографія. Вінниця : Вид-во ФОП Кушнір Ю. В., 2021. 204 с.
8. Степаненко В. Суспільний досвід і смисли російсько-української війни: соціологічні інтерпретації // Українське суспільство в умовах війни : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. С. 25–34.
9. Харьковщенко Є. А., Предко О. І., Туренко В. Е., Нестерова М. І. Релігійна безпека у світі та Україні під час COVID-19: соціологічний аспект // Безпека, релігія, церква в сучасному суспільстві : монографія. Вінниця : Вид-во ФОП Кушнір Ю. В., 2021. С. 9–46.
10. Predko D., Predko O. Imperatives of Spirituality: Essence and Key Meanings // *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*. 2020. № 10(1). P. 69–78.

Reference

1. Zakon Ukrainy "Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
2. Konstytutsiya Ukrainy URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
3. Babiy M. YU. Svoboda sovisti ta svoboda relihiyi: teoretychnyy aspekt. *Sofiya. Humanitarno-relihiyevnavchyy visnyk*. 2014. №2(2). S.10-14.
4. Dovira do tserkvy zalyshayet'sya na tomu zh rivni – komu dovirayayut' ukraintsi u chasy viyny. *Slovo pro slovo. Chrystianska gazeta*. 31.10.2022. URL: <https://slovoproslovo.info/dovira-do-tserkvi-zalishaetsya-na-tomu-zh-rivni-komu-doviryayut-ukraintsi-u-chasi-viyni>
5. Kolodnyy A.M., Fylypovych L.O. Kontseptsiya relihiynoyi bezpeky: metodolohichni pidkhody akademichnoho relihiyevnavstva // *Sofiya. Humanitarno-relihiyevnavchyy visnyk*. №2(16). 2020. S.19-23.
6. Leshan V.YU. Osnovy relihiyevnavstva. URL: <https://subject.com.ua/philosophy/religion/32.html>
7. Predko O.I. Vstup // *Relihiyna bezpeka v Ukraini v umovakh koronavirusnoyi pandemiyi*. Monohrafiya. Vinnytsya, vyd-vo FOP Kushnir YU.V., 2021. 204 s.
8. Stepanenko V. Suspil'nyy dosvid i smysly rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny: sotsiolohichni interpretatsiyi // *Ukrayins'ke suspil'stvo v umovakh viyny*. 2022: Kolektyvna monohrafiya /S. Dembits'kyy, O. Zlobina, N. Kostenko ta in.; za red. chlen.-kor. NAN Ukrainy, d. filos. n. YE. Holovakhy, d. sots. n. S. Makeyeva. Kyiv: Instytut sotsiolohiyi NAN Ukrainy, 2022. 410 s. C.25-34.
9. Khar'kovshchenko YE.A., Predko O.I., Turenko V.E., Nesterova M.I. Relihiyna bezpeka u sviti ta Ukraini pid chas COVID-19: sotsiolohichnyy aspekt // *Bezpeka, relihiya, tserkva v suchasnomu suspil'stvi*. Monohrafiya. Vinnytsya, 2021. Vydavnytstvo FOP Kushnir YU.V., 2021. S.9-46.
10. Predko D., Predko O. Imperatives of Spirituality: Essence and Key Meanings // *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*. 2020. № 10(1). P.69-78.

Надійшла до редколегії 30.05.22

Maria Nesterova, Ph. D. Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FREEDOM OF CONSCIENCE: ESSENTIALITY AND NEW CONTEXTUAL MEANINGS

The article considers different approaches to the problem of freedom of conscience. As a result of the formed approaches, it can be established that the essence of research attitudes regarding freedom of conscience was mainly expressed in the model of the relationship "religious organization-person-state". Its leading idea can be considered a combination of two discursive directions of understanding freedom of conscience, which are directly related to each other – legal and axiological. Through the prism of various approaches correlated with modern scientific discourses, new contextual realities are proposed, within which freedom of conscience changes semantic nuances, being realized in the space of religious security, in its which is a free practice of faith by every person within the limits of the freedom of functioning of religious organizations is possible. It is emphasized that the essential features of freedom of conscience are influenced, firstly, by personal factors (worldview, religious traditions, etc.); secondly, confessional and inter-confessional communicative practices (both within the same denomination and at the inter-confessional level); thirdly, institutional "slices" (interactions in the processes of institutionalization), fourthly, state powers (observance of laws, consideration of international experience, prevention of abuse of religion, etc.). Their conceptualization is based on the existential-legal dominant, which largely determines their scientific discourse's content and main structural and semantic aspects. The affirmation and actualization of this discourse took place based on the synthesis of the domestic religious and legal tradition and pan-European humanistic and legal visions. Such a synthesis makes it possible to understand freedom of conscience not only as a worldview value, but also as a strategy for implementing religious security, thanks to which resistance to external and internal threats is possible.

Keywords: legislative documents, freedom of conscience, religious security, religious freedom, right to freedom, tolerance, vectors of liberty of conscience.